

راهبرد طراحی فرایند محور و محصول محور کیفیت‌های محیط شهری

مصطفی عباس‌زادگان *

ریحانه وحیدیان **

A Strategy of Product and Process-Oriented design of Urban Environment Qualities

Mostafa Abbaszadegan.ph.D *
Reyhaneh Vahidiyan **

Abstract

Urban design has experienced several evolutions in its short life in which transformation from a product-oriented approach to a process-oriented approach is one of them. The present research applies the product and process oriented views of urban design to examine various outputs that can improve the quality of urban environment.

In this regard the points of view of five relevant scholars have been reviewed. Introducing a new approach in achieving the various quality of urban environment by applying the product-oriented approach and the process-oriented approach is another aim of this research. Throughout the literature review, the urban qualities have been classified in ten categories. These qualities are assigned to two main classes of product-oriented approach and process-oriented approach by applying an intermediate set of tool. The outcome of the research helps designers to have a creative and methodological approach in facing each one of the highlighted qualities.

Keywords

Urban Design, Urban Environment Quality, Process, Product.

چکیده

طراحی شهری در طول عمر کوتاه خود تحولاتی را تجربه نموده که تحول از دیدگاه محصول‌گرا به دیدگاه فرایندگرا از جمله آن است. با طرح مسئله چگونگی اعمال فرایندمحوری و محصول‌محوری در طراحی کیفیت‌های محیط شهری، تشریح ویژگی‌های دو نگرش فرایند محور و محصول محور به خروجی‌های متنوع طراحی شهری، از اهدافی است که این پژوهش نظری برای خود برگزیده است. در این راستا، آرای پنج نظریه پرداز و دیدگاه متفاوت بررسی و در قالب این دو نگرش طبقه‌بندی شده‌اند. هدف دیگر پژوهش، ایجاد رویکرد تازه در دستیابی به کیفیت‌های گوناگون محیط شهری با کمک دو نگرش فرایند محور و محصول محور است. با بررسی تعدادی از طبقه بندی‌های ارائه شده از سوی اندیشمندان مطرح طراحی شهری، کیفیت‌های ده‌گانه‌ای از آنها استخراج شد تا جمع‌بندی جامعی صورت پذیرد. این کیفیت‌های ده‌گانه و جامع به کمک ابزار واسطی به دو دسته کلی نگرش فرایندمحور و محصول‌محور اختصاص یافتند. نتیجه نهایی این گونه‌بندی، طراحان شهری را قادر می‌سازد تا با بهره‌گیری از روشی خلاقانه، گزینش صحیحی از ابزارهای طراحی شهری در مواجهه با هر یک از کیفیت‌های ده‌گانه مطرح شده داشته باشند.

واژگان کلیدی

طراحی شهری، کیفیت‌های محیط شهری، فرایند محور، محصول محور

مقدمه

"ترانسیک" در کتاب در جستجوی فضای گمشده، بیان می‌کند که فرایند دستیابی به راه‌حل‌ها (مسیری که مسایل و مشکلات در درون آن جستجو می‌شود)، بخش مهمی از محصول نهایی ساخته شده است که مطالعه آن با جزئیات بیشتر ضروری به نظر می‌رسد [Trancik, 1986:228]. با این تأکید، کوان (۱۳۸۵) طراحی شهری را فعالیتی میان رشته‌ای می‌داند که توأمان دربرگیرنده فرایند مسئله‌گشایی و راه‌حل‌هایی (فرآورده‌هایی) است که هدف کلی آنها ارتقای کیفیت زندگی شهروندان است. در این راستا، هدف عملیاتی طراحی شهری، سازماندهی کالبدی عرصه عمومی شهر است؛ به نحوی که موجب ارتقای کیفیت عملکردی، زیست محیطی و تجربه زیباشناختی مکان‌های شهری شود.

مدنی پور چگونگی برخورد طراحی شهری با محصول خود را از عوامل اساسی ابهام در طراحی شهری می‌داند؛ و اینکه آیا واژه طراحی شهری به یک فرایند مربوط می‌شود یا به یک محصول، خود از عوامل ابهام آور در تعریف آن نیز محسوب می‌شود. با این وجود، طراحی شهری بنا به تأکید بسیاری از طراحان شهری، هم به فرایند و هم به محصول مرتبط است. در نتیجه او طراحی شهری را از یک سو به وسیله آنچه که طراحان شهری انجام می‌دهند و از سوی دیگر، به همین اندازه به وسیله آنچه آنان تولید می‌کنند، تعریف می‌نماید [مدنی پور، ۱۳۷۹: ۱۵۴].

در گونه‌شناسی و طبقه‌بندی دیدگاه‌های صاحب‌نظران طراحی شهری در ارتباط با نگرش فرایند و محصول محور، چنین به نظر می‌رسد که وزن این دو با یکدیگر برابر بوده و از توجه یکسانی برخوردار هستند. اما طرح پژوهشی پاکزاد (۱۳۸۶) با عنوان پیشگامان طراحی شهری در ایران چگونه می‌اندیشند، نشان داد که "اکثریت طراحان شهری معاصر در ایران به لحاظ نظری سیاست محور^۱ بوده و برای ضابطه، راهنما و سیاست حقانیت بیشتری نسبت به بیان تصویری سه بعدی طرح‌های محصول‌گراها قائل هستند." همچنین مطالعه منابع مختلف موجود از این اندیشمندان [گلکار، ۱۳۷۹]، [بحرینی، ۱۳۸۲]، [پاکزاد، ۱۳۸۵] و [عباس‌زادگان، ۱۳۸۵] و نیز مراجع تهیه شرح خدمات طراحی فضای شهری در ایران [معاونت معماری و شهرسازی، ۱۳۸۷] نشان می‌دهد که روش‌های گوناگونی برای بررسی کیفیت محیط شهری در طراحی شهری و تحقق‌پذیری آنها موجود است.

روش‌شناسی

متخصصان حرفه‌ای اغلب طراحی شهری را از دید نوع محصول آن می‌بینند و بخش عمده‌ای از ادبیات طراحی شهری نیز آن را این گونه تصور می‌نماید [لنگ، ۱۳۸۵: ۶۴]. در نتیجه این پژوهش نظری برآن است تا به این سؤال پاسخ گوید که در وضعیت امروزی طراحی شهری و لزوم داشتن دیدی کل‌نگر، چگونه و از چه طریق می‌توان نگرش محصول محور و فرایند محور را در طراحی کیفیت‌های محیط شهری اعمال نمود؟ در نتیجه اهداف این پژوهش، تأکید بر نگرش کل‌نگر، تشریح ویژگی‌های دو رویکرد فرایند و محصول محور به خروجی‌های متنوع طراحی شهری و ارائه چارچوب راهبردی پیشنهادی برای دستیابی به کیفیت‌های گوناگون محیط شهری با کمک نگرش کل‌نگر تشکیل می‌دهد. لذا، جهت دستیابی به این اهداف، ابتدا طبقه‌بندی‌های متنوعی از خروجی‌های طراحی شهری ارائه داده و پس از آن با دسته‌بندی کیفیت‌های محیط شهری مطرح بود و نحوه حصول به آنها را به کمک دو نگرش به خروجی‌های طراحی شهری، بیان کرده است.

دسته‌بندی اصلی‌ترین متغیرهایی که طراحان شهری باید به آنها توجه کنند، به ساده‌تر شدن دنیای واقعی پیش روی آنان کمک کرده و در نهایت حل مسایل را ساده‌تر می‌نماید. این پژوهش، وضعیت حاکم بر طراحی شهری را از طریق منابع معاصر و اخیر نظیر آثار کارمونا و همکارانش [Carmona et al, 2003&2007] تحلیل نموده و نیز از مفاهیم مطرح در کتاب فرایند طراحی شهری [Shirvani, 1985]، جهت طبقه‌بندی دوگانه خروجی‌های طراحی شهری بهره‌برداری کرده است.

همچنین در این پژوهش تلاش شد تا با بهره‌گیری از آرای اندیشمندان مطرح در عرصه برنامه‌ریزی و طراحی شهری، تنوع خروجی‌های این حرفه شناسایی شود. در این زمینه آرای پنج صاحب‌نظر و دیدگاه مختلف تشریح شده و برای یکپارچه ساختن به

این تنوع، همه موارد در دو گونه فرایندمحور و محصول محور طبقه‌بندی شده‌است. علاوه بر این، با گونه بندی دوگانه این دیدگاه‌ها؛ خصلت‌ها و ویژگی‌های هر یک از انواع فرایندمحور و محصول محور آشکار می‌شود. پس از آن به بررسی کیفیت‌های محیط شهری از دیدگاه صاحب نظران متعددی پرداخته و از آنها به عنوان پشتوانه علمی پژوهش، بهره‌گیری شده است. با استفاده از این نظریات، طبقه‌بندی نوینی با بهره‌گیری از معنای مشترک میان مفاهیم مطرح شده از سوی اندیشمندان، تدوین شد. برای پوشش تمامی وجوه مشترک این مفاهیم، کیفیتی که دارای معنای جامع‌تری نسبت به سایرین بوده، برای عنوان هر گروه انتخاب شده است.

حاصل این مرحله، جدولی ده خانه‌ای متشکل از ده مفهوم مشترک دیدگاه‌های مختلف است که در عین حال، پوشش دهنده مفاهیم ذکر شده در آنها نیاز است. برای مشخص کردن فرایندمحور و محصول محور بودن هر یک از کیفیت‌های طبقه‌بندی جدید، ابزار واسطی به کار برده شد. این ابزار واسطی، از دید شیروانی چهار گروه عمده محصولات طراحی شهری است. مفهوم کیفیت‌های محیطی بر اساس تعاریف هر یک از این چهار گروه، به یکی از انواع نگرش فرایند محور یا محصول محور، نسبت داده شدند. از این طریق، بهینه ترین روش حصول به هر یک از کیفیت‌های محیط شهری (با لحاظ کردن ویژگی‌های مقیاس کلان و خرد مفهوم آنها)، بیان و سرانجام مشخص شد، هر یک از کیفیت‌های محیطی با چه نوع خروجی طراحی شهری، قابلیت دستیابی بهتری دارند.

ویژگی‌های طراحی شهری معاصر

طراحی شهری فعالیتی است با ریشه‌های کهن، اما در سال‌های اخیر دوباره کشف شده و تجدید نیرو کرده است. همچنین طراحی شهری به زمینه‌ای مهم و معنی‌دار در حوزه فعالیت‌های علمی، سیاست عمومی و فعالیت حرفه‌ای تبدیل شده است. طراحی شهری به طور فزاینده‌ای در میان بخش‌های خصوصی و عمومی در سطح جهان به رسمیت شناخته شده است. با رسمیت یافتن طراحی شهری؛ درخواست برای بکارگیری طراحان شهری حرفه‌ای و به طور کلی مهارت‌های طراحی شهری و به دنبال آن برای تحصیل طراحی شهری در دانشگاه‌ها افزایش یافته است [Carmona&Tiesdell, 2007:1].

در حال حاضر، دیدگاه‌ها و نظرات مربوط به طراحی شهری بسیار متحول شده به نحوی که تفاوت بنیادی با نظرات پیشین دارد. از جمله این تغییرات، تبدیل نگرش محصول‌گرایی به فرایند‌گرایی است. پانتر و کارمونا (۱۹۹۷) مطابق جدول شماره ۱، این تغییرات را خلاصه نموده اند.

تأکیدات سنتی	تأکیدات پیشرو و جدید
سیمای ظاهری شهری	کیفیت محیط شهر
نگریستن به شهر	زیستن در شهر
نیازهای زیباشناختی	نیازهای انسانی
سلیقه نخبگان	ارزش‌های استفاده کنندگان
شهود و الهام	حل مسئله
خردگرایی	تجربه گرایی
حرفه‌گرایی	میان حرفه ای
محصول طراحی	فرایند طراحی
طراحی شخصی	طراحی جمعی
محیط انسان ساخت	محیط انسان ساخت و طبیعی
منافع کارفرما	منافع عمومی
شکوه شهر	پایداری محیط
پروژه	سلسله مراتب مقیاس‌ها

جدول ۱. مقایسه دیدگاه‌ها و مبانی طراحی شهری / محیطی
 مأخذ : Punter&Carmona, 1997

مشکلی که از دیدگاه کارمونا و همکارانش تهدیدی برای تأکید پیشرو در طراحی شهری محسوب می‌شود این احتمال است که اصول طراحی بسیار متعصبانه و به صورتی انعطاف‌ناپذیر تدوین شود و طراحی را به سطح کاربرد یک تکنیک ساده کاهش دهد. این

امر، خنثی‌کننده فرایند فعال طراحی است. در این صورت برای بهره‌برداری مطلوب از نگرش فرایندمحور، اصول طراحی باید همیشه استنتاجی منعطف که ناشی از فهم عمیق و درک ارزش‌های بنیادین، روابط متقابل و زمینه‌ای که برای آن درخواست شده‌است، داشته باشد [Carmona&Tiesdell, 2007:1]. لذا صاحب‌نظران طراحی شهری بر آن هستند که در قالب یک ساختار کلی به طراحی پردازند. بنا به نظر لنگ طراحی شهری باید بتواند با خلق طرح‌های مقتدر، زمینه‌ای باشد تا اجزای شهر بتواند بنا به اقتضای نیازها به راحتی تغییر پیدا کند [لنگ، ۱۳۸۶ : ۴۸۳] که این خود تأکیدی دیگر بر پویایی فرایند طراحی است.

فرایند و محصول طراحی شهری

در برنامه درسی دانشگاه واشنگتن برای طراحی شهری این تعریف ذکر شده است: "طراحی شهری را می‌توان هم یک محصول و هم یک فرایند دانست. طراحی شهری به عنوان یک محصول، در مقیاس‌های متفاوتی قرار می‌گیرد؛ از بخش‌هایی از محیط همچون سیمای خیابان گرفته تا کلیت‌های بزرگ‌تر محدوده‌ها، شهرها یا مناطق ... و به عنوان یک فرایند و عملی آگاهانه؛ طراحی شهری هنر شکل دادن به محیطی است که در طول زمان به وسیله فاعلین بسیار متفاوتی ساخته شده است" [مدنی پور، ۱۳۷۹ : ۱۵۵]. مدنی‌پور همچنین تعریف طراحی شهری را این گونه بیان می‌کند: "طراحی شهری را می‌توان به عنوان یک فعالیت میان رشته‌ای که به شکل دهی و مدیریت محیط‌های شهری می‌پردازد، تعریف نمود که در عین حال به فرآیند شکل‌دهی و نیز فضاهایی که به شکل‌گیری آنها کمک می‌کند، علاقه‌مند است" [Madanipour, 2007 : 22].

اگرچه مشکل بتوان تاریخ ۵۰ سال گذشته طراحی شهری را به دقت باز گفت، ولی منظور آنهایی که برای اولین بار واژه طراحی شهری را به کار بردند، پروژه‌های بزرگ و چند ساختمانی معماری بود [لنگ، ۱۳۸۶ : ۵۱۰]. تأکید بر این نکته ضروری است که طراحی شهری به درازای تاریخ انسان وجود داشته است و آنچه که در طول زمان تغییر کرده، مفاهیم و رویکردهای طراحی شهری بوده است [Shirvani, 1985:2]. از یک سو معماران در طول تاریخ، بیشتر از فرایندهای مدیریتی و توسعه شهری که طی آنها طرح‌ها اجرا می‌شوند، علاقه‌مند بودند. از سوی دیگر، برنامه‌ریزان با تغییر علاقه خود از بافت فیزیکی شهر به سیاست‌ها و روندهای تحول در محیط، تغییر موضع داده‌اند. با توجه به اینکه طراحی شهری در حد فاصل معماری و برنامه‌ریزی شهری قرار دارد، در نتیجه به هر دو پارادایم مربوط می‌شود [مدنی پور، ۱۳۷۹ : ۱۵۴].

در طراحی شهری، پارادایم‌های عمده‌ای که اساس طراحی را تشکیل می‌دهد و نماینده یک جهان‌بینی است، هیچ کدام سؤال‌چگونگی تشخیص مسایل و راه‌حل‌های بالقوه را مطرح نمی‌کند. به عبارت دیگر آنها با محصول سروکار دارند و نه با فرایند [لنگ، ۱۳۸۶ : ۷۶]. این نکته را می‌توان در مباحث پیرامون ماهیت طراحی شهری نیز به روشنی یافت. ادبیات موجود به مراتب بیشتر روی انواع محصول و پارادایم‌های طراحی متمرکز شده‌است تا انواع فرایند؛ زیرا متون زیادی در مورد شهرهای جدید و مکان‌های جدید شهری نوشته شده است. این آثار بیشتر روی معماری مکان‌ها تأکید کرده و هیچ کدام فرایندهای شکل‌دهی و یا ابعاد موفقیت و شکست آنها را بازبینی نکرده‌است [همان : ۷۹].

در چند دهه اخیر مبحث فرایند طراحی شهری و یا نگرش فرایند به طراحی شهری توجه نظریه‌پردازان و متخصصین بسیاری را به خود جلب کرده است. "هربرت سایمون" به این نکته اشاره کرده است که اینک ما وارد عصر جدیدی شده‌ایم. عصری که در آن برای اولین بار در تاریخ، فرایند طراحی خود مستقیماً در معرض بررسی و کنکاش قرار می‌گیرد [بحرینی، ۱۳۸۲ : ۸۰]. فرایند طراحی شهری پیچیده بوده و نحوه انجام آن بحث برانگیز است. روش‌های گوناگونی برای درگیر شدن در آن، تصمیم‌گیری و یا طراحی مباحثی که باید مطرح شود، شیوه‌های مختلف طراحی راه‌حل‌ها و راه‌های متفاوت ارزیابی و تحلیل، انتخاب و اجرای آنها وجود دارد [لنگ، ۱۳۸۵ : ۴۹۸].

قابل توجه است فرایند طراحی شهری با مباحث رام نشدنی سروکار دارد. بدین معنا که با درک کلی و جامع قابل شناخت نیست؛ مسایل و موقعیت‌ها را هرگز نمی‌توان با وضوح کامل شناخت و تمامی مباحث مهم در یک وضعیت خاص را مشخص نمود مگر آنکه بتوان با آنها برخورد کرد [همان : ۴۹۹]. رشته‌های سنتی طراحی؛ طراحی شهری را بر حسب نوع محصولاتی که خود تولید

می‌کنند، در نظر می‌گیرند. از دیدگاه آنها، طراحی شهری یک فعالیت مبتنی بر همکاری نیست. گونه‌شناسی آنها محصول محور است. چنین رویکردی نه پویایی فرایندهای تصمیم‌گیری و نه دامنه کامل علایق طراحان شهری را به درستی نشان می‌دهند [همان : ۱۶]. چنان‌چه هدف این باشد که ماهیت رشته طراحی شهری و پیچیدگی‌های آن به طور واقعی درک شود، دید محصول محور اگر چه برای این منظور مهم است ولی نقش آن محدود می‌شود [همان : ۸۳]. از جمله مواردی که عموم صاحب نظران فن در آن توافق دارند، توجه همزمان به فرایند و محصول است [بحرینی، ۱۳۸۲ : ۱۰۰].

سیر دیدگاه‌های طراحان مطرح از نظر فرایند و محصول طراحی شهری

با توجه به این موضوع که طراحی شهری به عنوان یک نظام محصول‌گرا با هنجارهای یک جامعه مواجه است، محصولات طراحی شهری از نقطه نظر چند صاحب نظر و دیدگاه (به ترتیب اولویت زمانی) بررسی و شرح داده شده است. دیدگاه‌های این صاحب نظران برای تشریح هر چه بیشتر فرایند و محصول محوری خروجی‌های طراحی شهری آورده شده و انتخاب آنها، پوشش بازه زمانی مناسب و بر اساس روش تاریخ نگاری انجام شده است.

۱. صاحب نظران اول، میتلند و گازلینگ (۱۹۸۴) : آنان در کتاب مفاهیم طراحی شهری^۲، پنج گروه گسترده محصولات طراحی شهری را ارائه دادند که در توجیه این گروه‌بندی به این نکته اشاره می‌کنند که "به نظر می‌رسد بیشتر پروژه‌های طراحی شهری در این حوزه‌ها رخ دهند" اما امکان وجود گروه‌های دیگر را نیز نفی نمی‌کنند. این پنج گروه استراتژیک؛ راه‌حل‌های طراحی اقتصادی، مهندسی، اجتماعی، حرفه‌ای و رسمی را شامل می‌شوند.

الف. راه‌حل‌های طراحی اقتصادی (شهر به عنوان یک فرایند)^۳ : تحقق‌پذیری تمامی پیشنهادات وابسته، مستلزم شناخت قدرت نیروهای اقتصادی برای شکل دادن به آنچه که دست‌یافتنی است. در اکثر طرح‌های پیشنهادی با کیفیت کلانشهرهای توسعه یافته، مفهوم و زمینه اقتصادی همچون یک عامل تعیین‌کننده در نظر گرفته می‌شود. زیرمجموعه‌های این راه‌حل را طراحی شهرهای جدید، پیاده‌راه سازی در مراکز شهری و طرح تجدید و احیاء تشکیل می‌دهد.

ب. راه‌حل‌های طراحی مهندسی (شهر به عنوان یک ابزار فنی)^۴ : ترس از هم‌گسیختگی تکنولوژی به دلیل آلودگی آب و هوا، بهداشت نامطلوب، آلودگی آب و عدم اطمینان از امکانات به دلیل مصرف بالای انرژی شهرها، منجر به بسط پروژه‌هایی در طراحی شهری شد که شهرها را به وسیله‌ای برای جذب و نگهداری انرژی تبدیل کرده است. چارچوب‌های برنامه‌ریزی شهری، طراحی سیستم‌های جدید حمل و نقل و طرح‌های کارآمدسازی انرژی در طراحی شهری از این گونه پروژه‌ها هستند.

ج. راه‌حل‌های طراحی اجتماعی (شهر، بیانگر نظم اجتماعی)^۵ : تصمیم‌گیری درباره شهرها بدون توجه به ساختار اجتماعی آن ناممکن است. به این دلیل، طراحان شهری زیادی وادار به اولویت بندی به برنامه‌های اجتماعی شدند. اساساً طراحی شهری تلاشی برای یافتن فرمی مناسب در پایدار ساختن، تقویت و شاید حتی تحمیل ساختارهای اجتماعی مطلوب است. انواع این پروژه‌ها در طراحی محلات مسکونی پر تراکم، طرح محلات با تراکم متوسط و نوسازی سکونتگاه‌های خودرو خلاصه می‌شود.

د. راه‌حل‌های طراحی حرفه‌ای (شهر، به عنوان راه‌حل مشکلات طراحی)^۶ : طراحی شهری با بهره‌گیری از ترکیب راه‌حل‌های متعدد و خاص به حل مشکلات می‌پردازد. در مقابل، پروژه‌های معماری در مقیاس طراحی شهری نمی‌تواند یک راه حل جامع و همه سو نگر و لزوماً هماهنگ با هم را ارائه دهد. راه‌حل‌های آنان نمی‌تواند مولفه‌های اقتصادی، اجتماعی و مهندسی را در یک زمان پاسخ دهد؛ پروژه‌هایی مانند توسعه مجدد مراکز شهری، طرح محلات کم تراکم و محوطه دانشگاه‌ها در این گروه قرار می‌گیرد.

ه. راه‌حل‌های طراحی صوری و رسمی (شهر به عنوان یک تجربه منسجم)^۷ : به نظر می‌رسد نقطه شروع بسیاری از پروژه‌های طراحی شهری، کیفیت نامطلوب بصری محیط شهری است. پس از شناسایی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سایر ابعاد مورد نظر شهر، اکثریت طراحان شهری بر این عقیده‌اند که می‌توانند راه‌حلی برای مواجهه با اغتشاش بصری، ناخوانایی و یکنواختی بعد صوری و

ظاهری شهر ارائه دهند. این راه‌حل نیز پروژه‌هایی از این دست در برمی‌گیرد: طرح حفاظت از بافت‌های تاریخی، راهنماهای طراحی برای کنترل توسعه، طرح روستاها و طرح نمایشگاه‌های تفریحی و سرگرمی [Gosling&Mitland, 1984 : 53-103].

۲. صاحب نظر دوم، حمید شیروانی (۱۹۸۵): او چهار گروه عمده محصولات طراحی شهری را معرفی می‌کند. از نظر او این محصولات عبارت است از: سیاست، طرح، راهنما و برنامه.

الف. سیاست^۸: برای افزایش استانداردهای طراحی، داشتن سیاست‌های مؤثر و قابل اجرا ضروری است. سیاست‌ها باید بر پایه تحلیلی روشن از مباحث محیطی، اجتماعی و اقتصادی باشد، به علاوه در تدوین سیاست‌ها آگاهی از دیدگاه‌های مقامات محلی در مورد کیفیت‌هایی که در توسعه باید حاصل شود نیز اهمیت دارد. در نهایت چگونگی پشتیبانی از سیاست‌های منطقه‌ای و ملی نیز مهم برشمرده می‌شود [English Partnerships, 2007: 17]. همچنین "جرج" به نقل از شیروانی، سیاست را نوعی روش طراحی غیر مستقیم و با واسطه معرفی می‌کند که شامل برنامه‌های گوناگون است و همچنین آن را یک چارچوب اولیه برای عمل که پاسخگوی نیازهای اجتماعی- اقتصادی می‌خواند. قابلیت انعطاف‌پذیری از دیگر ویژگی‌های این محصول طراحی شهری است [George, 1997].

ب. طرح^۹: ابزاری است با زمینه‌های مختلف که با هدف تضمین مطلوبیت در طراحی شهری مورد استفاده قرار می‌گیرد [Cowan, 2005:292]. این محصول عموماً برای توصیف سندی استفاده می‌شود که طراحان شهری تولید می‌کنند و در هر دو گونه طراحی شهری با رویکرد فرآیند یا محصول محور، تولید می‌شود. طرح برای نمایش سه بعدی سیاست‌های طراحی شهری ارائه شده و به فرمی کامل ارجاع می‌دهد. قابل ذکر است، موفقیت طرح بستگی به میزان پاسخگویی آن به سیاست‌های طراحی شهری دارد [George, 1997].

ج. راهنما^{۱۰}: راهنماها مدارکی است که توسط مسئولین محلی برنامه‌ریزی به عنوان اطلاعات تکمیلی تهیه می‌شوند و راهنمای مسایل طراحی محسوب می‌شود. این راهنماها، معطوف به مکان خاصی نبوده و در جایی تهیه می‌شوند که اغلب ماهیت عمومی دارند. راهنمای طراحی شهری، تقریباً هر موضوعی را پوشش می‌دهد و با مناطق بزرگ و یا موضوعات خاص سروکار دارد [مدنی پور، ۱۳۷۹ : ۲۵۵].

د. برنامه^{۱۱}: ویژگی بهترین مکان‌های شهری، استفاده مردم از آنها در زمان‌های مختلف است. روش دستیابی به این نوع مکان‌های شهری، بهره‌گیری از مدیریتی است که بتواند نبض مکان را با زمینه آن سازگار کند و این تنها از طریق ارائه و تدوین برنامه مناسب برای استفاده از امکانات و تسهیلات فضاهای عمومی و نیز حفاظت و نگهداری از آنها موفق خواهد شد [PPS, 2007: 16]. برنامه می‌تواند تلاش‌های جمعی برای حفاظت و مراقبت مداوم از محیط شهری را تنظیم و هماهنگ کند. همچنین برنامه، کنترل‌کننده‌ای سازماندهی شده و اصولی است که منابع عمومی را نیز توسعه می‌دهد [George, 1997].

۳. نظریه سوم، توسط وزارت محیط، حمل و نقل و مناطق و کمیسیون معماری و محیط^{۱۲} (DETR) در قالب کتاب با ارزش "به کمک طراحی" ارائه شده است. این نظریه با نگرشی متفاوت محصولات طراحی شهری و دید برنامه‌ریزی طراحی محور، سه خروجی برای طراحی شهری ارائه می‌دهد. این خروجی‌ها عبارت است از: طرح توسعه، راهنماهای مکمل برنامه‌ریزی، فرآیند کنترل توسعه.

الف. طرح توسعه^{۱۳}: این سند چارچوبی اساسی برای راهنمایی و کنترل توسعه فراهم می‌آورد و ممکن است یک یا چند گونه طرح وابسته به موقعیتی جغرافیایی را شامل شود. طرح توسعه در بردارنده چشم‌انداز، اهداف و سیاست‌های ساختاری است.

ب. راهنماهای مکمل برنامه‌ریزی^{۱۴}: راه‌های گوناگونی وجود دارد تا مراجع تصمیم‌گیری، بتوانند برای محدوده‌های خاص در ارتباط با مباحث برنامه‌ریزی و طراحی، سیاست‌ها را به روشنی بیان کنند. این راه‌ها شامل: چارچوب طراحی شهری^{۱۵}، دستورالعمل‌های توسعه^{۱۶} و راهنماهای طراحی^{۱۷} می‌شود.

ج. ابزارهای کنترل توسعه^{۱۸} : فرایند کنترل توسعه، ابزاری کمکی و اساسی در برنامه‌ریزی است. چگونگی کاربرد این ابزار تعیین‌کننده سیاست‌های طراحی در طرح‌های توسعه و راهنماهای برنامه‌ریزی مکمل است. ابزارهای کنترل توسعه، مراحل قبل از درخواست، برنامه‌ریزی درخواست و مرور خروجی‌ها را شامل می‌شود [DETR,2000:42-61].

۴. صاحب نظر چهارم، رابرت کوان (۲۰۰۲) : با مطرح کردن مبحث اسناد مختلف طراحی شهری برای هدایت و کنترل، چهار گروه کلی را در کتاب اسناد هدایت طراحی شهری^{۱۹}، بیان کرده است. این چهار گروه شامل موارد زیر است :

الف. سند هدایت طراحی مکان‌های خاص که خود شامل چارچوب طراحی^{۲۰}، دستور کار توسعه و ساخت‌وساز^{۲۱} و طرح‌های جامع سه بعدی^{۲۲} است.

ب. دومین گروه، سند هدایت طراحی با موضوعات خاص است و به طور معمول "راهنمای طراحی" نامیده می‌شود.

ج. سند هدایت طراحی با سیاست‌های خاص سومین گروه را تشکیل می‌دهد.

د. سند هدایت طراحی محدوده خدماتی شهرداری که در بردارنده راهنماهای عمومی طراحی شهری برای یک منطقه مدیریتی است، آخرین گروه دسته بندی کوان به شمار می‌آید [کوان، ۱۳۸۵ : ۱۶].

۵. صاحب نظر پنجم، جان لنگ (۲۰۰۵) : در کتاب "طراحی شهری : گونه‌شناسی رویه‌ها و محصولات"^{۲۳}، به این نکته اشاره می‌نماید که میان فرایند نمونه‌های طراحی شهری مورد بررسی در این کتاب شباهت‌های زیادی وجود دارد و آنچه در میان آنها تفاوت ایجاد می‌کند، شیوه برخورد با کل فرایند و نحوه انجام هر مرحله است و این تفاوت را در چهار گروه بیان می‌نماید. همچنین با ارائه گونه‌شناسی کاملی از محصولات طراحی شهری، آنها را در چهار گروه عمده تقسیم می‌کند که عبارت است از : شهرهای جدید، بخش‌های شهری، عناصر زیرساختی و موارد احتمالی و متفرقه.

الف. شهرهای جدید : سکونتگاه‌هایی را در برمی‌گیرد که از ابتدا به طور خودآگاه بر روی زمین بکری ساخته می‌شود و نیازمند تأمین تمامی تسهیلات برای زندگی از جمله اشتغال است. بسته به تفکر حاکم در زمان ساخت آنها، بر اساس اصول خاصی به دسته‌هایی تقسیم می‌شوند. مانند اصول باغشهر، خردگرایی و سایر دیدگاه‌ها.

ب. بخش‌هایی از شهر : اکثر طرح‌های شهری مربوط به این گروه است؛ طرح‌های نو یا پروژه‌های بازسازی می‌تواند در این گروه باشد. قابل ذکر است که تاریخ رشته طراحی شهری به عنوان یک فعالیت حرفه‌ای با تجربه ساختن پروژه‌های بازسازی شهری کاملاً در هماهنگی.

ج. طراحی زیر ساخت‌ها : این ماهیت زیرساخت‌ها است که از نظر بصری، شهری را از شهر دیگر متمایز می‌کند. هر چه را که جزئی از عرصه عمومی است اعم از مالکیت خصوصی و عمومی به عنوان زیرساخت تعریف می‌شود.

د. موارد احتمالی و متفرقه (عناصر منفرد در فضای شهری) : دو دسته از عناصر در طراحی شهری نقش مهمی دارند، دسته اول آثار هنری و دیگری عناصر منفرد شهر مانند یادمان‌ها، آبناها و فواره‌ها است. هنگامی که این موارد جزئی از طرح بزرگ‌تری باشند، به طور خلاصه به آن پرداخته می‌شود [لنگ، ۱۳۸۶ : ۶۴-۷۲].

با توجه به این طبقه بندی‌ها و بر خلاف تنوع موجود در آراء و نظریات، شیروانی، به دیدگاه دیگری برای بررسی خروجی‌های طراحی شهری اشاره کرده که جدا از مقیاس، در آن دو گونه خروجی تعریف شده است که این دو گونه، فرایندمحور و محصول (پروژه) محور بودن است. او برای آشکار شدن این موضوع مثالی ذکر کرده است. در این مثال، توسعه فیزیکی یک تفرجگاه شهری در مرکز شهر را یک نمونه از خروجی محصول (پروژه) محور طراحی شهری عنوان نموده و از سوی دیگر، بسط راهبردهای طراحی برای توسعه مرکز شهر را یک خروجی فرایندمحور می‌داند [Shirvani, 1985:143].

می‌توان با بهره‌گیری از طبقه بندی ارائه شده توسط شیروانی (فرایندمحوری و محصولمحوری)، پنج دیدگاه مطرح شده را مطابق نوع خروجی طراحی شهری آنها، طبقه‌بندی نمود. این طبقه بندی در جدول شماره ۲ آورده شده است. بدیهی است که بعضی از این خروجی‌ها می‌تواند در هر یک از طبقه‌ها و یا در هر دو طبقه بندی قرار گیرد، ولی وجه غالب آن با توجه به تعاریف و توضیحات منبع اصلی، در این جدول مورد نظر است.

لنگ (۲۰۰۵)	Cowan (2005)	DETR(2000)	Shirvani(1985)	Gosling&Mitlan(1984)		صاحب نظر			
				نوع خروجی					
بخش‌هایی از شهر	سند چارچوب طراحی شهری	طرح توسعه	سیاست	پیاده‌راه‌سازی مراکز شهری	راه حل اقتصادی	فرایندمحور	طراحی شهری		
	سند هدایت طراحی مرتبط با سیاست‌های خاص			طرح تجدید و احیاء	راه حل مهندسی				
عناصر زیرساختی		سند هدایت طراحی محدوده خدماتی شهرداری	فرایند کنترل توسعه	برنامه	چارچوب‌های برنامه‌ریزی			راه حل اجتماعی	محصول محور
	طرح محلات پر تراکم				راه حل حرفه‌ای				
	طرح محلات با تراکم متوسط				راه حل حرفه‌ای				
	نوسازی سکونتگاه‌های خودرو				راه حل رسمی				
شهرهای جدید	دستور کار ساخت و ساز	راهنماهای مکمل برنامه‌ریزی	راهنما	طرح نگهداری و حفاظت بافت‌های تاریخی	راه حل اقتصادی				
	طرح‌های جامع سه بعدی			طراحی شهرهای جدید	راه حل مهندسی				
موارد متفرقه		سند هدایت طراحی با موضوع‌های خاص	طرح	طرح	کارآمدسازی انرژی در طراحی شهری	راه حل حرفه‌ای			
	محوطه دانشگاه‌ها				راه حل رسمی				
	راهنماهای طراحی برای کنترل توسعه				راه حل رسمی				
				طرح‌های روستایی					
				طرح نمایشگاه‌های تفریحی و سرگرمی					

جدول ۲. طبقه‌بندی دیدگاه‌های صاحب‌نظران بر اساس نوع خروجی طراحی شهری
مأخذ: نگارندگان

این امر واضح است که وقتی طراحان شهری آگاهانه محیط شهری مصنوع خود را شکل داده و مدیریت کنند، به هر دو قسم فرایند و محصول آن علاقه‌مند و با آنها درگیر می‌شوند و در عمل، طراحی شهری زمانی می‌تواند برای ارجاع به همه محصولات و فرایندهای توسعه مورد استفاده قرار گیرد که برای ایجاد مفهوم کیفیت در آنها، مفید باشد [Carmona et al, 2003:6].

بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند هر درکی از طراحی شهری بدون درک فرایند توسعه، ناقص خواهد بود. به عقیده لفور این روند تولید است که مهم بوده و باید مورد توجه قرار گیرد، نه اشیاء درون فضا، هر چند فرایند و محصول از هم جدا شدنی نیستند. همچنین مدنی پور تأکید دارد، که خود منجر به نگرشی پویا درباره محیط شهری می‌شود. از آن پس و با تجهیز شدن طراحان شهری به چنین دانشی، آگاهانه‌تر مشغول دگرگونی در محیط شهری خواهند شد [مدنی پور، ۱۳۷۹].

کیفیت‌های محیط شهری

"تیبالدز" در بیان جایگاه محیط شهری، از آنها به عنوان یکی از بهترین و ارزشمندترین دستاوردهای فن‌شناختی، هنری، فرهنگی و اجتماعی انسان‌ها در طی قرون متمادی یاد می‌کند. او همچنین با اسفبارخواندن وضعیت محیط‌های شهری کنونی، ویژگی اصلی آن‌ها را آلودگی ناشی از ترافیک و سروصدا می‌داند و از بزرگراه‌هایی یاد می‌کند که تأثیری ویرانگر بر محیط پیرامون خود می‌گذارند.

در ادامه توصیه می‌نماید برای رفع مشکلات این فضاها و در نگاه به محیط شهری، کل‌نگری مدنظر قرار داده شود [Tibbalds, 1992].

از دیگر تأکیدات بر محیط شهری، وجود ملاحظات طراحی در زمینه ارتقای کیفیت اتصالات (خیابان‌ها، رواق‌ها و پیاده‌روها) و مکان‌ها (میادین، پارک‌ها و پشت‌بام‌ها) است. زیرا کیفیت مکان‌ها و اتصالات به ایجاد حس امنیت و همین‌طور حس ارزش دادن به خود و همچنین جزیی از یک جامعه ارزشمند بودن ارتباط پیدا می‌کند. کیفیت به زیبایی‌شناسی یک مکان، شکل و نورپردازی آن، فعالیت‌هایی که در آن صورت می‌گیرد و مردمی که در آن مشارکت دارند نیز ربط دارد. دنیای ساخته شده در خلأ وجود ندارد. بر روی پستی و بلندی‌هایی قرار گرفته که توسط عواملی چون آب و هوا، زمین‌شناسی و پوشش گیاهی و حیوانی یک مکان شکل گرفته است. هدف طراحی باید به گونه‌ای تعریف گردد که کیفیت دنیای ساخته شده را بهبود دهد تا به عنوان یک نظام پایدار بهتر عمل کرده و به نوبه‌ی خود به غنای تجارب انسانی کمک کند [لنگ، ۱۳۸۶: ۱۴].

در ارتباط با کیفیت محیط شهری به عنوان بخشی از سنت خلق مکان، تلاش‌های متعددی در جهت شناسایی کیفیت‌های توصیفی مکان‌های شهری موفق و یا شکل خوب شهری وجود داشته است. کارمونا و همکارانش نمونه‌هایی از نظرات اندیشمندان طراحی شهری را جمع بندی و ارائه کرده است که در اینجا به آنها اشاره می‌شود [Carmona et al, 2003 : 9]. این اندیشمندان عبارتند از:

۱. کوین لینچ، شکل خوب شهر : هفت کیفیت محیط شهری را بیان کرده و سوال‌های اساسی برای او اینها بود :

- هزینه به دست آوردن درجه خاصی از سرزندگی، معنا و تناسب و دسترسی و یا کنترل چیست؟

- چه کسانی و چه مقدار از آن را به دست می‌آورند؟ [لینچ، ۱۳۷۶].

۲. یان بنتلی و همکاران، محیط‌های پاسخده : این گروه دغدغه ایجاد مکانی خوب برای مردم را داشته‌اند. آنها با طرح هفت اصل، رویکرد گام به گامی را برای دستیابی به کیفیت‌های مورد بحث، مطرح می‌نمایند [Bentley et al, 1985].

۳. آلن جیکوبز و داندل اپلیارد، به سوی یک بیانیه طراحی شهری : آنها در مقاله خود، ۷ هدف که برای آینده یک محیط شهری خوب ضروری می‌دانند را پیشنهاد داده‌اند [Appleyard&Jacobs, 1987].

۴. فرانسیس تیبالدز، شهرسازی شهروندگرا : او چارچوبی از ۱۰ اصل که پس از سی سال فعالیت حرفه‌ای و علمی موفق و نیز مطالعه و بررسی الگوها و نمونه‌ها به آن دست یافته است، ارائه می‌دهد. او این اصول را شالوده شهرهای ارزشمند سنتی می‌داند و لزوم استفاده از آنها را در طراحی و برنامه‌ریزی شهرهای جدید، ضروری بر می‌شمارد [Tibbalds, 1992].

۵. کنگره شهرسازی جدید : نوشهرگرایان به احیای ارتباط میان هنر ساختن و ایجاد اجتماعات بر اساس مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی و طراحی اقدام کردند. این کنگره از بازسازی سیاست‌های عمومی و تجارب توسعه برای حمایت از قواعد مطرح شده در جدول شماره ۳، طرفداری کرده است [Carmona et al, 2003 : 11].

کارمونا همچنین در مطالعاتی که با همکاران خود در سال‌های ۱۹۹۷ و ۲۰۰۳ انجام داده است به کیفیت‌هایی از محیط اشاره نموده است.

۶. پانتر و کارمونا، ابعاد طراحی برنامه‌ریزی شهری : آنان، ۶ کیفیت کلیدی را که بالاترین درصد در بررسی طرح‌های فراوان بدست آورده را ارائه داده‌اند [Punter&Carmona, 1997].

۷. DETR به کمک طراحی : این راهنما، (به دلیل بیان طراحی شهری در زمینه سیستم برنامه‌ریزی انگلستان و تکمیل سیر تاریخی بررسی‌ها، به انتخاب نگارندگان بیان شده است.) ۷ هدف طراحی شهری که با مفهوم مکان مرتبط است را شناسایی می‌کند [DETR, 2000].

۸. کارمونا و همکاران، مکان‌های عمومی - فضاهای شهری : این کتاب جزء آثار متأخری است که کیفیات محیط کالبدی را به گونه مطلوبی طبقه‌بندی کرده است و کیفیات تأثیرگذار بر محیط کالبدی را به ۷ دسته تقسیم کرده است [Carmona et al,2003]. جدول شماره ۳ دیدگاه‌های مختلف درباره کیفیت محیط شهری را بر اساس متفکران طراحی شهری مطرح شده در بالا خلاصه نموده است.

(۸)	(۷)	(۶)	(۵)	(۴)	(۳)	(۲)	(۱)
کارمونا و همکاران ۲۰۰۳	DETR ۲۰۰۰	پاتر و کارمونا ۱۹۹۷	کنگره شهرسازی جدید ۱۹۹۳	فرانسیس تیبالدز ۱۹۹۲	آلن جیکوبز و دانلد اپلبارد، ۱۹۸۷	یان بنتلی و همکاران، ۱۹۸۵	کونین لینچ ۱۹۸۴
دسترسی	هویت	کیفیت پایداری زیست‌محیطی	تنوع کاربری و جمعیت واحدهای همسایگی	اولویت طراحی مکان‌ها بر سایر ساخت و سازها	قابلیت زندگی	گوناگونی	سرزندگی
سخت فضا و نرم فضا	تداوم و محصوریت	کیفیت منظر شهر	طراحی محیط‌های برای پیاده‌ها و حرکت	آموختن از گذشته و احترام به زمینه	کنترل و هویت	خوانایی	معنا (حس)
فضای همگانی	کیفیت عرصه همگانی	کیفیت دیدها	قابلیت دسترسی شهرها با فضاهای عمومی برای پیاده‌ها	ادغام کاربری‌ها و فعالیت‌ها	دسترسی به فرصت‌ها، تصورات و لذتها	انعطاف پذیری	تناسب
ایمنی و امنیت	سهولت در حرکت	کیفیت فرم شهر	توجه به تاریخ محلی	طراحی در مقیاس انسانی	معنا	تناسبات بصری	دسترسی
منظر شهری	خوانایی	کیفیت فرم ساختمان	توجه به آب و هوا	ارتقای آزادی عابران پیاده	زندگی عمومی و اجتماعی	غناى حسی	نظارت
اختلاط و تراکم	انعطاف پذیری	کیفیت عرصه همگانی	توجه به اکولوژی	قابلیت دسترسی محیط - های شهری برای همگان	خود انکایی شهر	رنگ تعلق	کارایی
همه شمول بودن	تنوع		توجه به عملکرد	ساخت محیط‌های خوانا و واضح	محیطی برای همه	نفوذپذیری	عدالت
مدیریت زمانی فضا				محیط‌های ماندگار و انعطاف پذیر		کافی بودن منابع	
				کنترل تغییر مقیاس‌ها		پشتیبانی حیاتی	
				ارتقاء پیچیدگی بصری محیط		پاکیزگی	

جدول ۳. مقایسه دیدگاه‌های مختلف درباره کیفیت محیط شهری
مأخذ : نگارندگان

چارچوب پیشنهادی طراحی محیط شهری

مفاهیمی که در مورد کیفیت محیط شهری توسط اندیشمندان طراحی شهری، مطرح شده است و در جدول شماره ۳ ارائه شد، می‌تواند در مواردی مناقشه برانگیز باشد و در بسیاری از موارد نیز دارای مفاهیم مشترکی هستند که با عبارات مختلفی ارائه شده است. بنابراین لازم است بر این مفاهیم در یک جا خلاصه و ارائه شود. بنا به نظر نگارندگان، این مفاهیم در ده مفهوم مشترک می‌تواند آورده شود. این مفاهیم شامل : "عدالت، نفوذپذیری، کیفیت عرصه همگانی، پایداری، گوناگونی و سرزندگی، خوانایی و

هویت، غنای حسی، ایمنی و امنیت، سازگاری و کارایی، تناسبات بصری و مقیاس انسانی" است. این طبقه‌بندی در جدول شماره ۴ ارائه شده است. عدد داخل هر خانه این جدول، نشانگر یکی از اندیشمندان مطرح شده در جدول شماره ۳ است.

در این جدول، در زیر هر عنوان مشاهده می‌شود که مفاهیم مشترک از دیدگاه هر یک از صاحب نظران مطرح شده در جدول شماره ۳، با داشتن عنوان متفاوت و اغلب کاملاً مشابه، جمع‌بندی شده‌اند. قابل ذکر است این طبقه‌بندی، چیزی جدای از موارد ذکر شده در جدول ۳ نیست، بلکه تنها سعی شده است تا ساختار یکسانی در بررسی این دیدگاه‌ها مد نظر قرار گیرد.

عدالت	نفوذپذیری	کیفیت عرصه همگانی	پایداری	گوناگونی و سرزندگی	خوانایی و هویت	غنای حسی	ایمنی و امنیت	سازگاری و کارایی	تناسبات بصری و مقیاس انسانی
(۱)	(۱)	(۳)	(۲)	(۱)	(۱)	(۳)	(۱)	(۱)	(۱)
عدالت	دسترسی	زندگی عمومی و اجتماعی	کافی بودن منابع و پشتیبانی حیاتی	سرزندگی	معنی (حس)	غنای حسی	نظارت	کارایی	تناسب
(۳)	(۲)	(۴)	(۳)	(۲)	(۲)	(۴)	(۳)	(۲)	(۲)
محیطی برای همه	نفوذپذیری	تفکر درباره مکان‌ها قبل از ساختمان‌ها	قابلیت‌زندگی و خودتکایی شهر	خوانایی و رنگ تعلق	ارتقاء پیچیدگی، شادی و لذت بصری در محیط مصنوع	کنترل و نظارت	کنترل و نظارت	انعطاف پذیری	تناسبات بصری
(۴)	(۳)	(۵)	(۴)	(۴)	(۳)	(۶)	(۸)	(۴)	(۴)
فراهم کردن برای همه بخش‌های جامعه و مشارکت با آنها	دسترسی به فرصت‌ها، تصورات و لذت‌ها	طراحی محیط‌های اجتماعی پیاده‌ها	ساختن برای دوام	تسویق به اختلاط کاربری در شهرها	معنی و هویت	دید و منظرشهر	ایمنی و امنیت	ساختن برای وفق یافتن	طراحی در مقیاس انسانی و پرهیز از تغییر مقیاس‌های - خیلی بزرگ در یک زمان
(۵)	(۴)	(۶)	(۵)	(۵)	(۴)	(۸)		(۵)	(۶)
قابلیت‌دسترسی شهرها با فضاهای عمومی برای پیاده‌ها	تقویت آزادی در پیاده‌روی	کیفیت عرصه همگانی	توجه به آب و هوا و اکولوژی	تنوع کاربری و جمعیت واحدهای همسایگی	تواضع برای آموختن از گذشته و احترام به زمینه و ساخت محیط‌های‌خوانا	منظر شهری		توجه به عملکرد	فرم شهری ساختمان
(۸)	(۷)	(۷)	(۶)	(۷)	(۵)			(۷)	(۷)
همه‌شمول بودن	سهولت در حرکت	کیفیت عرصه عمومی	پایداری‌زیست محیطی	تنوع	توجه به تاریخ محلی			انعطاف پذیری	تداوم و محصوریت
	(۸)	(۸)		(۸)	(۷)			(۸)	
	دسترسی	فضای همگانی		اختلاط و تراکم	هویت و خوانایی			فضای نرم‌وسخت	

جدول ۴. طبقه بندی آراء صاحب نظران بر اساس ۱۰ مورد مشترک کیفیات محیط شهری مأخذ: نگارندگان

پس از طرح مفاهیم مشترک کیفیت‌های محیط شهری، برای بیان نحوه استفاده از نگرش فرایند و محصول محوری از ابزار واسطی استفاده می‌شود. پیاده سازی این روش به کمک گروه‌های چهار گانه محصولات طراحی شهری در جدول شماره ۲ که شیروانی آن را ارائه داده است، صورت می‌گیرد. از این طریق طبقه بندی هر یک از ده کیفیت محیط شهری (عدالت، نفوذپذیری، کیفیت عرصه همگانی، پایداری، گوناگونی و سرزندگی، خوانایی و هویت، غنای حسی، ایمنی و امنیت، سازگاری و کارایی، تناسبات بصری و مقیاس انسانی) در دو دسته‌ی محصول محور و فرایند محور امکان پذیر می‌شود. بر اساس حوزه مفهومی، ملزومات طراحی و نحوه تحقق پذیری کیفیت‌های ده گانه در یک محیط شهری، ابزار رسیدن به هر یک از آنها تعیین و سپس گونه کیفیت مورد نظر بیان شده است. این دسته بندی در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

انواع خروجی های طراحی شهری		ابزار رسیدن به کیفیت	کیفیت‌های محیط شهری مورد نظر در این پژوهش
محصول محور	فرایند محور		
	✓	سیاست، برنامه	عدالت
✓		راهنما، طرح	نفوذپذیری
✓	✓	سیاست، راهنما، برنامه	کیفیت عرصه همگانی
	✓	سیاست، برنامه	گوناگونی و سرزندگی
✓	✓	سیاست، راهنما	خوانایی و هویت
✓		راهنما، طرح	غناى حسی
✓	✓	سیاست، راهنما، برنامه	پایداری
✓	✓	راهنما، برنامه	ایمنی و امنیت
✓	✓	راهنما، طرح، برنامه	سازگاری و کارایی
✓		راهنما، طرح	تناسبات بصری و مقیاس انسانی ۲۴

جدول ۵. کیفیت‌های محیط شهری بر اساس ابزار دستیابی به کیفیت و نوع خروجی طراحی شهری آن
مأخذ: نگارندگان

جمع‌بندی

با بررسی و دسته‌بندی کیفیت‌های محیط شهری بر اساس چگونگی ابزار دستیابی مطلوب به آنها، می‌توان یکی از دو نوع خروجی طراحی شهری و یا ترکیبی از فرایندمحورها و یا محصولمحورها را انتخاب نمود و در طراحی به آنها پرداخت. طراح شهر باید در طراحی به دو بعد فرایندمحور و محصولمحوری کیفیت‌های محیط شهری توجه بیشتری نموده و تلاش نماید تا علاوه بر طراحی یک مکان مطلوب (محصول)، جنبه‌های طرح شده در روند کیفیت مورد نظر خود (فرایند) را نیز مد نظر قرار دهد.

با توجه به جدول شماره ۵، مشخص شد که تنها دو کیفیت عدالت و سرزندگی به دلیل دارا بودن مقیاس کلان و ابعاد اجتماعی و اقتصادی (فراتر از سطوح کالبدی فضای شهری)، در دسته کیفیت‌های فرایند محور قرار گرفته‌اند که بیش از سایر کیفیت‌ها نیاز به تمرکز و توجه در مراحل فرایند طراحی شهری دارند. خوانایی و هویت، پایداری، ایمنی و امنیت و نیز کیفیت عرصه همگانی از جمله کیفیت‌هایی است که علاوه بر مراحل فرایند طراحی شهری، نیازمند توجه به نتیجه و محصول بوده و با وجود ویژگی‌های کالبدی و جوه غیرکالبدی، دارای خروجی با ویژگی هر دو نوع فرایند و محصول محور هستند. در نهایت، کیفیت‌های نفوذپذیری، غناى حسی، سازگاری و کارایی، تناسبات بصری و مقیاس انسانی، به دلیل غالب بودن ویژگی کالبدی، دارای نوع خروجی محصول محور بوده که در مقیاس خردتری نسبت به سایر کیفیت‌ها، قابل اعمال است.

نمونه‌های بخش کیفیت‌های محیط شهری با هدف روشن ساختن کاربرد نگرش فرایند و محصول محوری انتخاب و ارائه شده است. این طبقه‌بندی هیچ‌گونه برتری میان این اندیشمندان و سایرین قائل نیست. این نوشتار چارچوبی را پیشنهاد می‌نماید تا طراحان شهری با بهره‌گیری از ساختار آن، این امکان را بیابند در طراحی با انتخاب طیف متنوعی از کیفیت‌های فرایند و محصول محور، نگرش کل‌نگری را اعمال نمایند و فرایند محوری را در عین محصول محور بودن، توأمان در نظر بگیرند.

هدف این نوشتار آن نیست که به مباحث اصولی که طراحان شهری باید در زمینه آن اطلاع داشته باشند، بپردازد. این نتایج جامع و مانع نیست اما سعی نموده است تا بخش کوچکی از موضوعات اساسی طراحی محیط‌های شهری مطلوب و نحوه تحقق پذیری آنها را بیان نماید. این پژوهش نظری می‌تواند طراحان شهری را در مسیر دستیابی به کیفیت‌های مطرح شده، راهنمایی نماید لذا با توجه به جنبه خلاقانه طراحی شهری، انتظار بر این است که کیفیت‌های ده‌گانه و نحوه تحقق‌پذیری آنها از طریق دو گونه نگرش به

خروجی‌های طراحی شهری که در این پژوهش مطرح شد، بسته به نوع مأموریتی که به طراح شهری واگذار می‌شود به طور خلاصانه مورد بهره‌برداری قرار گیرد. در نهایت، این پژوهش گامی است در راستای تلاش‌های معاصر برای ابراهام‌زدایی از نحوه ترکیب دو نوع نگرش در خروجی‌های طراحی شهری و تنها با ارائه مثال و به کاربردن یک گونه‌بندی متفاوت از سایرین، در جهت این هدف اقدام نموده است.

پی‌نوشت‌ها

۱. با بررسی‌های انجام شده توسط نگارندگان مشخص شد، در دیدگاه سیاست محوری، همچون فرایندمحوری چگونگی دستیابی به محصول نهایی در درجه اول قرار دارد. در این نگرش، نحوه انجام طراحی شهری اهمیت بیشتری دارد. به دلیل شباهت و همسو بودن این نگرش‌ها، آن را موافق با فرایندمحوری تلقی نمود.

2. Concepts of Urban Design
3. Economic Solutions: The City as Process
4. Engineering Solutions: The City as a Technical Device
5. Social Solutions: The City as an Expression of Social Order
6. Professional Solutions: The City as a Resolution of Design Problems
7. Formal Solutions: The City as Coherent Experience
8. Policy
9. Plan
10. Guideline
11. Program
12. Department of the Environment, Transport and the Regions
13. Development Plan
14. Supplementary Planning Guidance
15. Urban Design Framework
16. Development Briefs
17. Design Guides
18. Development Control
19. Urban Design Guidance: Urban Design Frameworks, Development Briefs and Master Plan
20. Urban design Framework
21. Development Brief
22. Master Plan
23. Urban Design: A Typology of Procedure and Products

۲۴. این کیفیت لزوماً از طریق ضوابط حاصل نمی‌شود. در مکان‌های خاص و مهم علاوه بر راهنماها، طراحی‌های سه بعدی توسط یک گروه بررسی طرح، انجام می‌شود.

فهرست منابع

- بحرینی، حسین. ۱۳۸۲. فرآیند طراحی شهری. (چاپ دوم). انتشارات دانشگاه تهران. تهران
- پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۸۵. مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری. انتشارات شهیدی. تهران
- پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۸۶. پیشگامان طراحی شهری در ایران چگونه می‌اندیشند. آبادی. ویژه نامه طراحی شهری. شماره ۵۶
- عباس زادگان، مصطفی و رضوی، حامده. ۱۳۸۵. اتخاذ رویکردی نوین برای طرح‌های توسعه شهری "برنامه ریزی طراحی محور". هنرهای زیبا. شماره ۲۸. انتشارات دانشگاه تهران. تهران
- کوان، رابرت. ۱۳۸۵. اسناد هدایت طراحی شهری: چارچوب طراحی شهری، دستور کار توسعه و طرح جامع سه بعدی طراحی شهری. ت: گلکار و حسینیون. انتشارات اسلیمی. تهران.
- گلکار، کوروش. ۱۳۷۹. مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری. صفه. شماره ۳۲. تهران
- لنگ، جان. ۱۳۸۶. طراحی شهری گونه شناسی رویه‌ها و طرح‌ها همراه با بیش از پنجاه مورد خاص. ت: بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
- لینچ، کوین. ۱۳۷۶. تئوری شکل خوب شهر. ت: بحرینی. انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
- مدنی‌پور، علی. ۱۳۷۹. طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرآیند اجتماعی و مکانی. ت: مرتضایی. انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری. تهران.
- معاونت شهرسازی و معماری. ۱۳۸۷. پیش نویس شرح خدمات طراحی فضای شهری (خیابان). وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.

- Appleyard, D. Jacobs, A. 1987. **Toward an Urban Design Manifesto**, Journal of the American Planning Association, in Richard LeGates, *The City Reader*, pp. 164-175.
- Bentley, I., McGlynn, S., Alcock, A., Smith, G., Murrain, P. 1985. **Responsive Environments: A Manual for Designers**. Architectural Press, London.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., Tiesdell, S. 2003. **Public space urban space: The Dimensions of Urban Design**, Architectural Press, London.
- Carmona, M., Tiesdell, S. 2007. **Urban Design Reader**, Architectural Press, Oxford.
- Cowan, R. 2005. **The Dictionary of Urbanism**, Streetwise Press, Tisbury. Available online: <http://www.urbanwords.info>
- Department of the Environment, Transport and the Regions DETR. 2000. **By design, Urban design in the planning system: towards better practice**. London.
- English Partnerships, the Housing Corporation. 2007. **Delivering Quality Places, Urban Design Compendium 2**, English Partnerships, London.
- George, R. V. 1997. **A procedural explanation for contemporary urban design**, Journal of Urban Design, 2(2), pp. 143-161
- Gosling, D., Mitland, B. 1984. **Concepts of Urban Design**, Academy Editions/St. Martin's Press, London.
- Madanipour, A. 2007. **Ambiguities of urban design**, Urban Design Reader, Architectural Press, pp. 12-23
- Project for Public Spaces (PPS). 2007. **Achieving Great Federal Public Spaces: A Property Manager's Guide**, U.S. General Services Administration. Available online: http://www.pps.org/info/products/Books_Videos/property_managers_book.
- Punter, J., Carmona, M. 1997. **The Design Dimension of Planning: Theory, Content and Best Practice for Design Policies**, E&FN Spon, London.
- Shirvani, H. 1985. **The Urban Design Process**, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Tibbalds, F. 1992. **Making People-Friendly Towns: Improving the Public environment in Towns and Cities**, Longman, Harlow.
- Trancik, R. 1986. **Finding Lost Space**. Van Nostrand Reinhold, New York.